

MUSİQİ FOLKLORUNA AİD BƏZİ QEYDLƏR

Möhlat MÜSLÜMOV

Respublikamızda mədəniyyət sahəsində gedən işlər milli sərvətimiz olan xalq musiqimizin inkişafı və təbliğinə böyük «çığır» açmışdır. Muğamlarımızın, xalq sənətkarlarının – xanənda və ifaçıların unudulmaqda olan ifalarının yenidən bərpa edilməsi və yeni CD-lərə yazılaraq xalqımıza təqdim edilməsi, muğam müsabiqələrinin keçirilməsi və s. təqdirdə layiq proseslər mədəniyyətimizə olan diqqətin göstəricisidir. Əlbəttə ki, bu işlər YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri və ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın göstərdiyi təşəbbüs nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Onun sayəsində muğamlarımız, folklor musiqimiz özünün «yeni həyat yoluna» qədəm qoymuşdur.

Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin milli mənlük şüurunun ayrı-ayrı cəhətlərini əks etdirən elm, mədəniyyət sahələrini diqqətlə öyrənmək, müasir tələblər baxımından təfəkkür süzgecindən keçirərək bir sıra unudulmuş, nəzərdən qaçırılmış məsələləri üzə çıxarmaq indiki şəraitdə çox vacibdir. Əlbəttə, bu prosesdə xalqın mədəniyyətinə, onun ayrı-ayrı sahələrinə xüsusi diqqət yetirmək zərurəti də öz aktuallığı ilə çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Heç şübhəsiz, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə qiymətli incilər bəxş etmiş Azərbaycan xalqının mədəniyyəti bir sıra spesifik cəhətlərinə-şifahi və yazılı ənənələrinə görə seçilir, humanist, ümumbəşəri istiqamətlər, yüksək mədəniyyətlə aşılana mövzular, problemlər daha çox diqqət və qayğı obyektinə çevrilir.

Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin mühüm bir istiqamətini və əsas sahələrindən birini təşkil edən musiqi folkloru bu cəhətdən çox böyük əhəmiyyətə, yüksək bədii dəyərə malikdir.

Təsədüfi deyildir ki, böyük Azərbaycan mütəfəkkirləri, söz, sənət ustaları, musiqi biliciləri – Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, İmadəddin Nəsimi, Molla Pənah Vəqif, Mirzə Fətəli Axundov, Qasım bəy Zakir, Mir Möhsün Nəvvab Qarabaği, Seyid Əzim Şirvani, Abbas Səhhat, Həsən bəy Zərdəbi, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyov, Səməd Vurğun, Cəfər Cəbbəli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov və başqaları müxtəlif janrlı əsərlərində, ayrı-ayrı fikir və deyimlərində çox qədim dövrlərdə yaranan, əsrlərdən bəri zamanın təsirinə məruz qalaraq bu günə qədər «yaşamış»,

öz tərəvətini saxlamış, xalq musiqi nümunələrinin mövzu, janr xüsusiyyətlərindən, bədi-estetik dəyərindən dönə-dönə bəhs etmişlər.

Dünya mədəniyyətinin, ayrı-ayrı xalqların yaradıcılığının cəmiyyətimizin müxtəlif inkişaf mərhələlərində diqqətlə öyrənilməsi öz aktuallığı ilə həmişə diqqəti cəlb etmişdir. Əlbəttə, xalq yaradıcılığından, onun bədi-estetik mahiyyətindən, ilk növbədə sənətkarlıq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən sosial məsələlərə, ictimai motivlərə indiki xüsusi diqqət yetirmək lazım gəlir. Çünki incəsənətin müxtəlif sahələrində inkişaf və tərəqqi xeyli dərəcədə folklorun ideya-estetik istiqamətlərindən, janr xüsusiyyətlərindən asılı olur.

Problemə məhz bu baxımdan yanaşdıqda qeyd etməliyə ki, Azərbaycan xalq musiqisi-musiqi folkloru nümunələri də bəstəkarlarımız, milli musiqi ifaçılarımız üçün tükenməz ilham mənbəyi olmuşdur. Belə ki, Azərbaycan musiqi folkloru nümunələri öz növbəsində həmişə tərəvətli, həmişə təsirli bədi-estetik sənətlərdir.

Dahi bəstəkarımız, görkəmli pedaqoq, publisist, musiqi alimi Üzeyir Hacıbəyov «Musiqidə xalqlıq» adlı məqaləsində problemin bu cəhətlərindən bəhs edərək yazırdı:

«İlk gözəl nəğmə və rəqs melodiyalarının yaradıcısı xalq özüdür. Bizi bu gün nümunə olan xalq nəğmələri əsrlərdən bəri işləmə-işləmə yaradılmış və yalnız zamanəmizdə həqiqi bədii formalar almışdır.

Bununla belə, xalq yalnız yaradıcı, yalnız kompozitor deyildir: xalq eyni zamanda misilsiz tənqidçi və musiqi əsərlərinin ən yaxşı «istehlakçısıdır», xalq musiqi əsərlərinə diqqətlə yanaşır, yaxşısını pisdən seçir və hər çəşidli saxta gözəllikləri və ideyasız dəbdəbələri amansızcasına rədd edir.

... Şəxsən öz haqqında bunu deyə bilərik ki, mən xalq musiqisini əsaslı surətdə öyrənməyincə böyük əsərlər yazmaqda tələsməmişəm.» [1].

Ü. Hacıbəyovun Azərbaycan musiqi folklorunun mühüm janrları olan mahnı və rəqslərin melodiyalarına xüsusi diqqət yetirməsi, bədi-estetik dəyərini üzə çıxarması, professional musiqi sənətinin müxtəlif inkişaf mərhələlərində yeni məna aktuallığı kəsb etmişdir. O, musiqi folklorumuzda özünə geniş

yer tutan xalq mahnılarının bədii dəyəri, estetik mahiyyəti haqqında deyirdi ki, «... bu gün bizim musiqi və musiqi ədəbiyyatı naminə hər nəyimiz varsa, o da bizim el mahnılarımızdır... El mahnılarımız bizim musiqi sənətini və musiqi mənbəyimizdir. Fəqət biz bu sənət və mənbədən hələ layiqincə istifadə edə bilməmişik» [2].

Ü.Hacıbəyov bütün yaradıcılığı boyu Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığına, musiqi folklorundakı ayrı-ayrı nümunələrə çox böyük diqqət və qayğı ilə yanaşmış, təhlil və ümümləşdirmələr aparmış, bu istiqamətdə elmi-tədqiqat işlərini hər vasitə ilə genişləndirməyi tövsiyə etmişdir.

Azərbaycan musiqi folklorunu mövzu, janr, forma əlvanlığı görkəmli sənətkarların həmişə diqqət mərkəzində olmuş, ayrı-ayrı nümunələrini bədii-estetik mahiyyətinə üzə çıxaran fikir və mülahizələr irəli sürmüşlər. Bu baxımdan SSRİ xalq artisti professor Bülbül Məmmədovun hələ keyli bundan əvvəl müxtəlif qəzet və jurnallarda dərc etdirdiyi məqalələr [3] xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Maraqlı burasıdır ki, həmin məqalələrdə və çıxışlarda irəli sürülən fikirlər problem xarakterinə, əhatə etdiyi məsələlərə görə indi də aktualdır.

«Azərbaycan xalqının musiqi yaradıcılığı bizim tənqidçilər, musiqişünaslar, tədqiqatçılar üçün çox böyük və son dərəcə maraqlı materialdır. Şübhəsiz ki, onlar xalq musiqiçilərimizin ustalığının hər cür saxtakarlıqdan, ikiüzüülükdən və təqildçilikdən uzaq, əsl sənətkarlıq olduğunu qeyd edəcəkdir. Lakin bu yaradıcılığa bəlkə də musiqişünas alimin heç də həmişə diqqətini daha bir qiymətli xüsusiyyət verir.

Zurnaçının əlindəki alət sadəcə olaraq səslənir, süzğün səs çıxaran təkə onun məlahəlli barmacağı deyildir: onun ürəyi oxuyur, dərin daxili hiss zurnaçının öz əli ilə qayırdığı sadə bir aləti bu cür gözəl səslənməyə vadar edir.» [4].

Ü.Hacıbəyov, Bülbül, Q.Qarayev, F.Əmirov kimi ümumdünya şöhrəti qazanmış sənətkarlarımızın Azərbaycan xalq musiqi folkloruna, ayrı-ayrı xalq yaradıcılığı nümunələrinə xüsusi diqqət yetirmələri, onların bədi-estetik mahiyyətini yüksək qiymətləndirmələri 1950-ci illərdən başlayaraq bir sıra musiqi tədqiqatçıları da ruhlandırılmış, elmi axışlarına səferlər etmişdir. Elə buna görə də tanınmış sənətsünas alimlərimizdən Məmməd Saleh İsmayilov, Əhməd İsadzadə, Bayram Hüseynli, Əminə Eldarova, Ramiz Zöhrabov, Səadət Abdullayeva, Səadət Seyidova, Rauf İsmayilov, Tahirə Kerimova və başqaları Azərbaycan musiqi folklorunun ayrı-ayrı janrlarının melodik inkişaf xüsusiyyətlərini, bədii dəyərini tədqiq etmişlər.

Professor Oqtay Quliyev namizədlik dissertasiyasını Azərbaycan professional musiqi sənətinin inkişafında çox böyük, rol oynayan, xalq musiqi ənənələri əsasında zəngin laboratoriyaya çevrilən Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestrinə həsr etmişdir.

Azərbaycan xalq musiqi sənətinin inkişafında misilsiz xidmətləri olan xanəndələrin və sazəndələrin keçdiyi ömür yolunu, yaradıcılıq məktəblərini, yaradıcılıq üslublarını çox böyük diqqət və qayğıkeşliklə, müntəzəm, sistemli öyrənmə tanınmış musiqi tədqiqatçısı Fəridun Şuşinskiyin nəşr etdirdiyi kitabları da problem baxımından olduqca tədqiqatçıdır [5].

Sənətsünas alimlərimizdən mərhum Əvəz Rəhmətovun, Fikrət Əbdülməmmədovun, Rafiq İmraninin ustad çalğıçı sənətkarlığının həyat və yaradıcılığında bəhs edən namizədlik dissertasiyaları Azərbaycan musiqi folklorunu, onun ayrı-ayrı janrlarının inkişaf etdirib yaşadanlarını yaradıcılıq məktəbini diqqətlə, müntəzəm və sistemli tədqiq etmək zərurətini qarşıya qoyur. Respublikamızda görkəmli sənət adamları, ustad tarzenlər Qurban Pirimov, Əhməd Bakıxanov kimi sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarının xüsusi tədqiqat obyektinə çevirilməsi, onlara həsr olunan namizədlik dissertasiyalarının yazılması sənətsünası elminizin inkişafı və gənc musiqiçi kadrların milli zəmin, milli ənənələr əsasında yetişib formalaşmaları baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Göstərdiyimiz tədqiqatlar eyni zamanda milli musiqi sənətimizin müxtəlif məsələlərinin öyrənilməsi işinə qüvvətli təsir göstərmişdir. Bununla belə musiqi nümunələrinin bədi-estetik mahiyyəti, xüsusi ilə ifaçılıq sənəti ilə bağlı elə məsələlər vardır ki, bunlar hələ də öz tədqiqatçıları gözləyir.

Məlumdur ki, hələ not yazısı sistemi, professional Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbi yaranmamışdan əvvəl Azərbaycan musiqiçiləri-xanəndələrdən Cabbar Qaryaqdı oğlu, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Xarrat Qulu, Hacı Hüseyn, Zəbul Qasim, Seyid Şuşinski, tarzenlərdən Sadiqan, Mirzə Fərəc, Qurban Pirimov, Mirza Mansur, Məmmədşan Bakıxanov və başqaları virtuoz ifa tərzii ilə çox məşhur olmuşlar. Əlbəttə, bu hər şeydən əvvəl Azərbaycan musiqi folklorunun zənginliyi, ifaçılıq sənətinin inkişafına göstərdiyi təsir mövqeyi ilə əlaqədardır.

Azərbaycanda XX əsrin əvvəllərində respublikamızda yaranan ilk musiqi məktəblərində, mədəniyyət ocaqlarında da musiqi folklorunun mahni, rəqs, muğam, təsnif, rəng, dirinje və sairə nümunələri mühüm didaktik vasitələr-təlim materialı kimi vokal və instrumental ifaçılıq sənətinin inkişafında böyük rol oynamışdır.

Azərbaycan xalq musiqisinin həmin nümunələrində də musiqi məktəblərində, mədəniyyət evi və saraylarında, bədii özəfəaliyyət kollektivlərində, müxtəlif konsert birliklərində repertuar mədəniyyətinin formalaşmasında da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstedadlı çalğıçıların tar, kamança, lütək, zurna, balaban və sairə çalğı alətlərində mükəmməl ifaçılıq məharəti, ifaçılıq bacarıqları göstərmələri üçün kömək olmuşdur. Azərbaycan xalq musiqi nümunələri eyni zamanda xalq çalğı alətləri üçlüyünün, instrumental ansamblının və orkestrlərinin bədi-texniki imkanlar baxımından inkişaf etmələri üçün zəmin yaratmışdır.

Mövcud vəziyyət belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, Azərbaycan xalq musiqi nümunələrinin instrumental ifaçılığa, xüsusilə simli, nəfəslili, dilli və zərb alətləri üzrə ifaçılıq sənətinin inkişafına göstərdiyi təsir aspektləri çox müxtəlif və əhatəlidir. Heç şübhəsiz, mühüm elmi mahiyyət kəsb edən həmin məsələləri əsaslı şəkildə öyrənmək üçün bu istiqamətdə əldə olan nailiyyətləri, faktik materialları, repertuar mədəniyyətini diqqətlə nəzərdən keçirmək, sistemli təhlil etmək, müəyyən ümümləşdirmələr aparmaq çox zəruridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Üzeyir Hacıbəyov. Əsərləri, ikinci cild, Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, Bakı, 1965, səh.322.

2. Üzeyir Hacıbəyov. Əsərləri, ikinci cild, Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, Bakı, 1965, səh 246.

3. «Musiqi sənətinin inkişaf yolları» Sovetskaya muzika jurnalı, № 10, 11, 1938-ci il; «Xoreografiya sənətimizin nailiyyəti» Kommunist qəzeti, 21 aprel 1940; «Xalq müğənniləri» Sovetskaya muzika jurnalı, № 9, 1957; «Bayramımız» Bakinskiil rəboçı qəzeti, 27 aprel 1958-ci il.

4. Bülbül. Seçilmiş məqalə və məruzələri, Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, Bakı, 1968, səh. 36.

5. Fəridun Şuşinski. Azərbaycan xalq musiqiçiləri. Azərneşr, Bakı, 1970; «Народные певцы и музыканты Азербайджана», Всесоюзное издательство, «Советский композитор», Москва, 1979; «Azərbaycan xalq musiqiçiləri», Yazıçı nəşriyyatı, Bakı, 1985.